

УДК 128.572.1/4

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ФРУСТРАЦІЯ ЯК КРИЗА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ЛЮДИНИ ТА ВТРАТА СЕНСУ ЖИТТЯ У ФІЛОСОФІЇ ХХ СТ.

Лідія Сафонік

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна,
e-mail: lidiyasafonik@gmail.com*

Розкрито, що в сучасному світі людина відчуває екзистенційну фрустрацію, яка зумовлена відсутністю смислу буття. Зазначено, що задоволення потреб людини не рятує її від відчуття абсурдності існування. Доведено, що сучасна людина потребує позитивного прикладу для наслідування, оскільки вона не має змоги промислити швидкий плин соціального та індивідуального часу. Наголошено на завданні просувати гуманітарні інновації заради збереження цілісності й гармонійної єдності людини, суспільства і природи. У висновках акцентовано увагу на світоглядній і смислопороджуючій ролі гуманітарних інновацій у соціально-політичній, економічній, науково-технічній сферах життя суспільства.

Ключові слова: людина, екзистенційна фрустрація, сенс життя, смисл буття, гуманістичні інновації.

У середині ХХ сторіччя В. Франкл наголошує на тому, що в сучасному світі існує відчуття екзистенційної фрустрації людиною, оскільки світ став більш динамічним, розвинутим та багатшим. Водночас покращення способу життя людини не гарантує їй вирішення головного питання буття людини, а саме: сенсу життя. Слушною думкою В. Франкла є констатація того, що задоволення щоденних потреб людини не рятує її від відчуття абсурдності існування. Одночасно, на думку філософа, всі люди прагнуть знайти сенс життя та намагаються реалізувати його в реальності, що є основним рушієм усіх її задумів та починів. Як вважає мислитель, завдання людини – здійснити сенс свого життя, а умовою реалізації сенсу життя є повсякчасне осмислення свого життя [9].

Сенс життя з'ясовується через значення та вагомість таких понять та ідей, як “свобода”, “вибір”, “страх” та “відчай” (С. К'єркегор), “буття-для-себе”, “буття-у-собі”, “буття-для-іншого” (Ж.-П. Сартр), “Я-Ти” (М. Бубер), “людина для себе”, “якість себе” (Е. Фром), “сенсу життя як головний рушій задумів та починів людини” (В. Франкл), “необхідність себе”, “збирання себе” (М. Мамардашвілі), “буття в культурі” (В. Біблер, Є. Бистрицький, В. Табачковський, В. Шинкарук), “воля до культури” та етика творчості та свободи (М. Бердяєв, С. Франк, І. Бичко, П. Гайденко), “відповідальне серце” (мислителі українського “розстріляного відродження”), етико-духовна й соціальна комунікація (К.-О. Апель, Е. Левінас, Й. Гесен, Ю. Габермас), етичний та ноосферний космогенез (Т. де Шарден, А. Швейцер, В. Вернадський, Г. Йонас). Безпосередньо до питання сенсу життя звертаються М. Бердяєв, Й. Гесен, Л. Коган, І. Трубецкой, С. Франк, В. Франкл та інші.

Зауважимо, що австрійський філософ В. Франкл, який зробив вагомий внесок у розбудову концепції пошуку людиною сенсу свого життя, зазначає, що саме відсутність смислу породжує в людини стан екзистенційного вакууму. Причинами його виникнення є те, що “на відміну від тварини, інстинкти не диктують людині те, що їй потрібно, і на відміну від людини вчорашнього дня, традиції не вказують людині сьогодення, що вона має робити” [9, с. 25]. Докори сумління спонукають виникненню ноогенних неврозів, причиною яких є не комплекси і конфлікти в традиційному розумінні, а наявність екзистенційної фрустрації як кризи ціннісних орієнтирів людини. Не можна не погодитися з ідеєю В. Франкла, що людина має стимул до життя тоді, коли вірить у те, що всі її вчинки мають смисл.

Разом із Ж.-П. Сартром, К. Ясперсом, В. Франкл вважає підґрунтям смисловості буття людини самотрансценденцію: “Людське буття завжди орієнтоване на ззовні на дещо, що не є ним самим, на щось чи когось: на сенс, який необхідно здійснити, або на іншу людину, до якої ми тягнемось з любов’ю” [9, с. 29]. Ідея, згідно з якою в людському житті має домінувати прагнення віддавати перед брати, наближує його до переконань Е. Фрома, який наголошував, що любляча людина любить дарувати, а не тільки брати. Як бачимо, відповідно до позиції обох мислителів, чим більше людина віддає себе Іншому, тим більшою мірою вона є людиною і повертає собі свою людську сутність [10]. В. Франкл заперечує позицію А. Маслоу, який виділяв п’ять рівнів людських потреб, серед яких нижчі – найбільш важливі, й лише, коли їх задовольняють, актуалізуються потреби наступного рівня. Правда, зазначимо, що згодом А. Маслоу відмовився від строгої послідовності задоволення потреб людиною, а саме: від нижчих до вищих [5]. Аберуючи думці А. Маслоу, В. Франкл наголошує, що людина, яка вважає, що сенсом її життя є насолода та розваги, в кінцевому підсумку є смислово фрустрованою. Обездуховлена насолода приносить людині розчарування, спустошеність та цинічне ставлення до життя [9].

На нашу думку, екзистенційний вакуум приносить людині відчуття безсенсовності існування та спонукає до агресивного ставлення до навколишнього світу. Душевна порожнеча заповнюється такими симулякрами життя, як пиятика, наркоманія, спрямованість на секс, агресивні форми поведінки тощо. Людина прагне досягнути симулякризованого щастя, яке є результатом відмови від пошуку та здійснення сенсу життя. Усі ці форми ілюзорного існування вказують на втрату людиною сенсу життя, про що свідчить розростання агресивних форм поведінки.

Слушною є думка В. Франкла, що “...в екзистенційному вакуумі набирає сили сексуальне лібідо” [9, с. 33]. Філософ правильно зауважує, що “людська сексуальність – це дещо більше, чим просто сексуальність, вона є тією мірою, якою вона на людському рівні – виступає носієм позасексуальних, особистісних відносин” [9, с. 34]. Мислитель заперечує позитивність “голого” сексуального потягу, оскільки, на його думку, джерелом любовного потягу має бути любовне зачарування іншою особою. Сексуальний потяг, який позбавлений любовного настрою, спустошує душу людину і формує цинічне ставлення до іншої людини та світу в цілому [9, с. 204]. Водночас В. Франкл наголошує, що “чим сильніше людина прагне до насолоди, тим більше вона вислизає від неї” [9, с. 55]. Філософ вважає, що насолода не може бути метою людського життя, оскільки вона є результатом досягнення життєвої мети. Людина передусім має прагнути знайти і здійснити сенс свого життя, а вже “...потреба у соціальній позиції або прагнення влади, з одного боку, і принцип насолоди, або, інакше кажучи, устремління до насолоди, з іншого, – є похідними від основного

інтересу людини – його потягу до смислу” [9, с. 57]. Наслідком цього потягу до смислу є самоактуалізація людини, яка є наслідком інтенціональності людського життя.

В. Франкл наголошує, що ми сьогодні наштовхуємося на сексуальну інфляцію, яка, “... як і будь-яка інфляція, зокрема й грошова, йде попід руку з девальвацією. Сексуальність знецінюється тією мірою, в якій вона знелюднюється” [9, с. 34]. Своєю чергою, Д. де Ружмон заявляє: “Прославлення сексу є постійною та раціональною профанацією спотвореної моралі XVII сторіччя”. Він акцентує на тому, що “наша пристрасть деградувала і змушує нас деградувати” [6, с. 222]. І вихід у тому, щоб “прийняти умови, що виникають унаслідок конфлікту розуму і тіла. Це означає намагатися подолати їх, не руйнуючи, а поєднуючи дві антагоністичні сили. Нехай дух прийде на допомогу тілу і знайде у ньому свою опору, і нехай тіло підкориться духові й у ньому знайде свій спокій” [6, с. 226]. Отже, зверненість філософії постмодерну до проблеми тілесності – це не примха, а бажання віднайти буттєву опору, розшифрувати нові соціальні та історичні знаки, декодувати нові двозначності. Так, людина, позбавлена любовного потягу, схильна до симулякризованого розуміння її сутності, оскільки панує переконання, що “щастя можна здобути найчастіше за допомогою грошей” [6, с. 264]. Д. де Ружмон, як і М. Гайдегер, вважає, що щастя залежить лише від стану буття, а не від володіння. Симулякром феномену любові сьогодні є індустрія розваг, яка виступає деперсоналізованою та дегуманізованою реальністю.

Так, зокрема, у своїй праці “Суспільство видовищ” Гі Дебор вказав на одну з визначальних характеристик нашого суспільства, яка полягає у владі видовищ, владі вистав, владі образу. В основі техніки врядування лежить модернізоване видовище. Одна з головних проблем нашого часу – це “політика-видовище”, “правосуддя-видовище”, “медичина-видовище” тощо [2]. Сьогодні людина переживає поразку свободи і в безпорадності вдається до узагальненого конформізму, гроші та влада для багатьох є кумирами нашого дня. Ми спостерігаємо поразку “мудрості”, неспроможної прямо дивитись на наше “буття-для-смерті”. Варто погодитися з висновком К. Касторіадіса, автора праці “Бюрократичне суспільство”, про те, що західна культура приречена на порожнечу змісту та на випробування свободою, сучасна людина не знає, чи хоче вона бути свobodною, або не знає, що робити із цією свободою [9, с. 224].

Як значає Ж. Рюс: “Цілковита втрата всякого смислу, необмежене зростання споживачього інтересу, нажахана втеча від голих знаків порожнечі. Криза культури, криза освіти, занепад суспільства, де панує нонсенс, перетворення свободи на голий знак порожнечі – як розуміти всі ці розмаїті зміни і ці кризи, ці численні розлами і розриви?” [7, с. 226]. На думку Д. де Ружмона, така ситуація сьогодні черпає своє коріння з декартових часів, оскільки він звужує пристрасть до “... чітко виокреслених психічних категорій, до раціональної ієрархії основних та побічних вартостей”, і так “... міт розгортає свою владу там, де зникають моральні категорії – поза межами Добра і Зла, у нестямі, у руйнуванні сфери, де панує мораль” [6, с. 199]. Філософ наголошує, що декартівське “... відокремлення духу та тіла призвело до поділу людської істоти на розум і стать” [6, с. 200]. Отже, відійшов від плекання екзальтованого нещасного кохання, на яке ми натрапляємо в окситанській, петрарківській та дантовій ліриці. Згадаємо про те, що вже М. де Сад розказує світу про тиранію плоті, чого не знав Ф. Петрарка. Універсальна іронія приходить на зміну захопленості іншою особою.

Проблема сьогодні, на думку Д. де Ружмона, в тому, що “... попри усю легкість, інтелектуальну та чуттєву вишуканість, перенасичення – одна з найглибших потреб люди-

ни залишається незадоволеною – це потреба страждати. Соціальне тіло не знає її і вважає, що може з неї глузувати, швидко вичерпує себе та розчаровується” [6, с. 202]. Філософ наголошує, що “...дух через активну жорстокість зберігає страждання, які він забороняє відчувати серцю”, а людина, яка не переживає муки насамперед любовного страждання, не може бути доброю [6, с. 202].

Пристрасть, як зауважує Д. де Ружмон, шукає інші можливості свого вираження, оскільки “...індивідуальні сексуальні стосунки перестали бути ідеальним місцем для реалізації пристрасті” й знаходить їх у війні та політиці [6, с. 252]. Мислитель наводить цитування книги А. Гітлера “Mein Kampf” (“Моя боротьба”): “Більшість людей, – пише він, – виявляє таку велику кількість жіночих рис у духовному житті, що їхні думки та вчинки визначаються не чистою рефлексією, а чуттєвими враженнями. Маса не сприймає абстрактних ідей. Легше повернути її увагу за допомогою сфери почуттів... У всі часи сила, що урухомлювала найжорстокіші революції, ґрунтувалася не на проголошенні науково доведеної ідеї, а на аморальному фанатизмі натовпу та справжньої істерії, яка охоплювала його, завдяки своєму шалу” [6, с. 254].

Отже, як бачимо, потяг до реалізації та відродження ідей А. Гітлера в колі сучасних молодих людей, показує, що людина відчуває емоційний голод і заради його задоволення здатна придумувати форми активності або наслідувати діяння інших людей, які наповняють її душу. Сенс – це ніщо інше, як можливість наповнення свого життя смислами, форма структурування свого часу. Людина сьогодні відмовляється від продумування свого буття і в такий спосіб, згідно з Е. Левінасом, потрапляє в тотальність Ми.

Суперечливою є думка В. Франкла про те, що “...суспільство добробуту породжує і надлишок вільного часу, яке хоч, фактично, і надає можливість для осмисленої організації життя, насправді ще сильніше сприяє проявленню екзистенційного вакууму” [9, с. 41]. Цю думку філософа ми не підтримуємо, оскільки наявність вільного часу сприяє перетворенню людини з механізованого працівника у вільну істоту, який може виокремити час на сім’ю, кохання, творчість, співпереживання Іншому тощо. Так, Е. Тофлер вказує на те, людина сьогодні здатна трансформувати соціальне буття в цілому. Наприклад, він наголошує на тому, що сьогодні у країнах Заходу та США люди самовільно утворюють чисельні угруповання. “У Детройті виникло приблизно півсотні “груп тяжкої втрати”, щоб допомогти людям, які страждають від горя після втрати родича або друга. В Австралії організація під назвою GROU об’єднує колишніх розумово хворих та “нервових осіб”. Вона нині має свої філіали на Гавайських островах, у Новій Зеландії та в Ірландії. У 22 штатах створюються організації “батьки геїв та лесбіянок”, щоб допомогти тим, у кого гомосексуальні діти. У Великій Британії “Асоціація депресивних” має приблизно 60 відділень. Повсюди створюються нові групи – від “Анонімних наркоманів” та “Асоціації чорних легень” до “Батьки без батьків” та “Вдова до вдови” [8, с. 239].

Люди обмінюються порадами, опертими на власний життєвий досвід, забезпечують підтримку людей, яких спіткало лихо. Такі групи утворюють не лише регіональні, але і транснаціональні об’єднання. Е. Тофлер заявляє: “Рух самопомогти, таким чином, перебудовує структуру соціосфери. Курці, заїки, люди, схильні до самогубства, аферисти, жертви хвороби горла, батьки близнюків, любителі добре попоїсти та інші подібні групи утворюють густу мережу організацій, які узгоджуються із сім’єю, характерною для Третьої хвилі та з її корпоративними структурами” [8, с. 239]. Вони очевидно свідчать про появу

зародків глобального громадянського суспільства. Цей рух бурхливо розвивається і, до того ж, деякі із найбільших і найбагатших світових корпорацій – із власних технологічних та економічних причин – прискорюють появу такого типу вільної людини. Правда, В. Франкл привертає нашу увагу до того факту, що людина може мати “...надлишок свobodного часу як наслідок безробіття”. Мислитель зазначає, що безробітним може заволодіти почуття внутрішньої спустошеності та безсенсовності існування [9, с. 141]. Сімона Вейль у праці “Укорінення” наголошує на тому, що потреба в праці – це одна із визначальних умов укоріненості людини у бутті [1]. Людина, яка примусово безробітна, відчуває себе позбавленою соціальної значимості та зазнає значної екзистенційної фрустрації і навіть стоїть перед загрозою втрати сенсу життя.

Згідно з В. Франклом, смисли буття неможливо людині нав’язати, оскільки вони є такими, які не передбачають домінування більш істинного погляду над “менш” прийнятним. Заслуговує на увагу думка філософа про те, що “...смисли неможливо дати, їх потрібно знайти” [9]. Кожна людина, зокрема, перебуває в царині смислів буття, яких є безліч – від любові, піклування про дітей, творчості, праці, віри в Бога тощо; і від людини залежить те, наскільки вона зможе утвердитися в полі смисловості буття. В. Франкл висловлює думку, що “...ми живемо у сторіччі, в якому щоразу ширше розповсюджується відчуття смисловтрати”. Водночас філософ дещо суперечить своїй попередній тезі та наголошує: “Кожний день і кожний час пропонують новий смисл, і кожну людину очікує інший смисл. Смисл є для кожного, і для кожного існує свій особливий смисл” [9, с. 39]. Якщо перекласти термін “смисл” українською мовою як “сeнс”, тоді В. Франкл неправильно розуміє природу сенсу життя людини, оскільки сeнс життя – це доволі стабільне метафізичне та соціокультурне утворення, а вже смисли мають динамічну природу і справді можуть змінюватися навіть щоденно: я можу раптово захотіти провідати товариша, допомогти іншій людині, піти в гори, відкрити в собі мистецькі, художні нахили, що є смислами мого буття.

Зокрема, наголосимо, що В. Франкл та Е. Левінас вважають совість органом сенсу життя і саме вона утримує людину в полі сенсовості буття. Правда, совість, на думку В. Франкла, може дезорієнтувати людину, оскільки людина може і не відповісти собі, чи зуміла вона здійснити сeнс життя. Філософ закликає людину бути смиренною, а отже, терпимою до вибору іншого [9, с. 39]. Совість – це поняття більш етичне, ніж онтологічне, і сумнівно, що одна совість є запорукою смисловості буття людини. Заслуговує на схвалення міркування мислителя про те, що людина відповідальна за сeнс свого життя [9, с. 43]. Водночас В. Франкл акцентує на тому, що не існує свободи без відповідальності, оскільки “...свобода, якщо її реалізація не дотична до відповідальності, загрожує перерости у свавілля” [9, с. 68]. Ми підтримуємо цю думку, оскільки людина справді вільна у виборі смислів свого буття. Водночас вони, на відміну від сенсу життя, який несе на собі яскраве ціннісне забарвлення, можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, руйнівними. На нашу думку, життя людини наповнене смислами, які, синтезуючись, утворюють сeнс життя. В. Франкл – гуманіст, який вважає, що трагічна тріада – страждання, вина і смерть, які становлять негативний бік людського існування, також можуть бути трансформовані у щось позитивне, в досягнення. Правда, філософ зауважує, що “...в житті немає жодної ситуації, яка насправді була б позбавлена смислу, і страждання також має свій смисл, але воно має смисл, “коли ти стаєш іншим” [9, с. 41].

В. Франкл наголошує на тому, що людина має знайти своє опертя у житті, не лише в сьогоденні, але і в майбутті. “Без фіксованої вихідної точки в майбутньому людина, власне,

просто не може існувати”, оскільки все сьогодення структурується, виходячи з майбуття, орієнтується на нього [9, с. 141]. Отже, сенс життя людини – це також і устремління в майбутнє, віра в нього. Аналізуючи досвід перебування у концентраційних таборах, філософ робить висновок, що втрата майбутнього надзвичайно негативно впливає на процес сенсоутворення. На нашу думку, причиною цього є те, що людина позбавлена можливості витворювати смисли існування, які є фундаментом сенсу життя та утримують людину в полі смисловості буття. Як вважає В. Франкл, із втратою людиною “свого майбутнього” втрачається вся структура її життя, її внутрішній часовий план, переживання часу [9, с. 141]. Спірною є його думка, що людина, яка не бачить точки опори у майбутті, здатна втратити духовну опору, потрапляє під загрозу внутрішнього падіння, оскільки людина початку ХХІ сторіччя живе у надзвичайно динамічний час, що не дає змоги промислити своє майбутнє, яке потребує врівноваженості, стабільності та впорядкованості. Ми підтримуємо міркування філософа про те, що в будь-якій екстремальній пограничній ситуації людина вирішує сама [9, с. 143]. В. Франкл доходить висновку, що людина “...це істота, яка постійно приймає рішення, що вона таке. Це істота, яка винайшла газові камери, але й істота, яка йшла у ці газові камери з гордо піднятою головою, з молитвою на устах” [9, с. 155]. Духовне життя людини, глибока освіченість здатні укріпити її у вірі в безумовний смисл буття, який вселяє переконаність у сенсі життя людини. Людина, яка здатна до осмислення життєвих подій, розуміє, що вона вільна у виборі смислів буття.

На думку Ж. Лакана, людина ХХ сторіччя є не визначеною, а отже, не має потреби у констатації єдиного сенсу життя, оскільки її задовольняє поле смислів, які є генератором її життєвих принципів. Як вважає французький мислитель, “Я” може бути репрезентованим лише через Іншого, що “Я” не є стабільним [див. 3, с. 84–85]. Отже, Інший сприяє самоідентифікації “Я” і значно впливає на формування сенсу життя “Я”. Сучасна людина потребує позитивного прикладу для наслідування. Вона живе у динамічний час, коли не має змоги промислити швидкий плин соціального та індивідуального часу. Своєю чергою, філософська візія Ж. Дериди допускає блукання людини у світі, яка не замислюється над проблемою сенсу життя, людина існує в царині смислів, які можуть змінюватися, повторюватися, трансформуватися. Життя без сенсу – це людина нашої доби, але вона має змогу наповнювати своє та суспільне буття смислами.

Отже, гуманітарні науки повинні екстраполювати у світ гуманітарні інновації заради збереження цілісності й гармонійної єдності людини, суспільства і природи. **Життєвий шлях людини і суспільства ХХ–ХХІ сторіччя потребують інноваційних рішень, які можуть виробити гуманітарні науки.** Гуманітарним інноваціям у соціально-політичній, економічній, науково-технічній сферах життя суспільства належить світоглядна і смислопороджуюча роль. Так, дефіцит гуманістичних смислів у сучасному житті спонукає до міждисциплінарного та трансдисциплінарного гуманітарного та наукового пізнання та розроблення комплексних проєктів суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. К.: Дух і літера, 1998.
2. Дебор Г. Общество спектакля. М.: Издательство “Логос”, 1999.

3. Лакан Ж. Психоз и Другой // Метафизические исследования. Статус иного. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского филос. общества; Алетейя, 2000. Вып 14. С. 201–217.
4. Левінас Е. Між нами. Дослідження Думки-про-іншого. К.: Дух і літера: Задруга, 1999.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер., 2003.
6. Ружмон Д. Любов і західна культура. Львів: Літопис, 2000.
7. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. К.: Основи, 1998.
8. Тоффлер Е. Третя хвиля. К.: Вид. дім “Всесвіт”, 2000.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. М.: Прогресс, 1990.
10. Фромм Э. Искусство любить. Исследование природы любви. М.: Педагогика, 1990.

EXISTENTIAL FRUSTRATION AS A CRISIS OF VALUABLE HUMAN’S ORIENTATIONS AND THE LOSS OF A SENSE OF LIFE IN PHILOSOPHY OF THE XX-TH CENTURY

Lidiya Safonik

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: lidijasafonik@gmail.com*

It is noted that in the modern world one feels an existential frustration that is caused by the absence of a sense of being. It is indicated that satisfaction of human needs does not save one from a feeling of the absurdity of being. It is also proved that a modern person needs a positive example to follow because this person does not have an opportunity to overthink a fast flow of social and individual time. A task of promotion of humanistic innovations for the sake of maintaining the integrity and of harmonious unity of a human, society and nature is worth emphasizing. In conclusion, the main attention is focused on the ideological and humanistic innovations in a sense-bearing role in the socio-political, economical, scientific and technical spheres of the society.

Key words: human, existential frustration, sense of the life, the meaning of being, humanistic innovation.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ФРУСТРАЦИЯ КАК КРИЗИС ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ ЧЕЛОВЕКА И ПОТЕРЯ СМЫСЛА ЖИЗНИ У ФИЛОСОФИИ XX ВЕКА

Лидия Сафоник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов 79000, Украина,
e-mail: lidiyasafonik@gmail.com*

Раскрыто, что в современном мире человек испытывает экзистенциальную фрустрацию, которая вызвана отсутствием смысла бытия. Указано, что удовлетворение потребностей человека не спасает ее от ощущения абсурдности существования. Доказано, что современный человек нуждается в положительном примере для подражания, поскольку он не имеет возможности осмыслить быстрое течение социального и индивидуального времени. Отмечается задание продвижения гуманитарных инноваций ради сохранения целостности и гармоничного единства человека, общества и природы. Акцентируется внимание на мировоззренческой и смыслообразующей роли гуманитарных инноваций в социально-политической, экономической, научно-технической сферах жизни общества.

Ключевые слова: человек, экзистенциальная фрустрация, смысл жизни, смысл бытия, гуманистические инновации.

Стаття надійшла до редколегії 15.05.2013

Прийнята до друку 27.05.2013